

Waarde feestgenoten,

Aangezien ik blijkbaar het oudste, hier te lande verblijvende Huygens-lid ben, heeft U mij uitgenodigd om op deze feestelijke herdenkingsdag enige herinneringen aan het dispuut voor te dragen, zoals dat was in de tijd van mijn lidmaatschap, nu 55 jaar geleden. De omstandigheden brachten mee, dat ik slechts één jaar lid kon zijn. Maar die korte spanne tijds is niettemin van grote waarde geweest voor mijn hele leven en het is verfrissend, de herinneringen daaraan op te halen. Ik ben daarbij in belangrijke mate geholpen door de notulen en ik zal trachten een algemene indruk te geven van de periode omstreeks de tijd van mijn lidmaatschap, stel 1913 - 1917.

Het lezen van die notulen was een waar genoegen. Allerlei mensen en gebeurtenissen kwamen mij ineens levendig voor de geest. Christiaan Huygens heeft bepaald een reeks voortreffelijke abactissen gehad; zij hebben een bijzondere stijl ontwikkeld, die klaarblijkelijk van de ene op de andere is overgegaan en die het zakelijke verhaal van de werkzaamheden kruidt met schilderachtige opmerkingen, met humor en studentikoziteit. Toch heeft weer elk van de opeenvolgende ab-actissen zijn eigenaardigheden. Ze hadden het niet altijd gemakkelijk. Soms protesteren de leden omdat de verslagen te kort zijn, andere malen omdat ze te lang zijn.- Maar goed dan. Geïnspireerd door degenen die, jaar na jaar, het wel en wee van het dispuut hebben geboekataafd, zal ik een poging doen om U te schetsen hoe het er destijds toeging.

Het was een periode waarin zich in het studentenleven een duidelijke behoefte aan vernieuwing deed gevoelen. Nog maar weinige jaren tevoren waren, tegenover het aloude Studentencorps, de Studentenbonden en Unitak, ontstaan, die jongens en meisjes in eenzelfde vereniging opnamen en die het novitiaat op voet van gelijkheid invoerden.

De gedachte, dat jongeren en ouderen kameraadschappelijk met elkaar zouden omgaan, schijnt al heel vroeg in ons dispuut als vanzelfsprekend beschouwd te zijn. De omgang met de ouderen was voor de jonge studenten een krachtige aanmoediging, zoals ook de bijeenkomsten er geweldig toe bijdroegen om de wetenschap toegankelijk te maken.- Het opnemen van meisjes in het dispuut is pas in 1913 gebeurd; en - ik schaam mij het te moeten verraden - meer uit nood dan uit overtuiging. Bedenkt: het dispuut Humboldt, onze concurrent, had 8 leden; Huygens had er 10, maar 5 daarvan zouden aan het eind van het jaar afstuderen. Waar ging het heen? Het opnemen van meisjesleden werd met zoveel woorden als "een noodmaatregel" bestempeld. Uit de notulen leest men, tussen de regels door, dat het er niet alleen om ging het ledental met een paar meisjes te vergroten, maar dat men ook rekende op de grotere aantrekkingskracht van een gemengd genootschap. Een dispuut van alleen heren scheen niet

~~nink~~ meer levensvatbaar. Weldra bleek inderdaad dat de jonge dames hun stuk stonden met lezingen en discussies, dat ze zeer bijdroegen tot de gezelligheid en waardevolle hulp verleenden bij het inrichten van feestjes en uitstapjes. Een enkele keer kwam het zelfs tot een dansje. En een paar verlovingsen onder Huygens-leden konden niet uitblijven. Alles bij elkaar was de omgang van jongens en meisjes bijzonder aardig, hartelijk zonder sentimentaliteit, heel spontaan; van wat thans "seks" heet was geen sprake, toch verheugden wij jongens ons over de charme van de meisjes en misschien hadden zij reciproke gevoelens. Men kan stellig zeggen dat in dit geval de noodmaatregel van 1913 tot een dengd van het dispuut is geworden.

Op de bijeenkomsten werden geen alcoholika gebruikt en er werd niet gerookt. In november 1918 ontspon zich een uitvoerige discussie over de vraag, of er op de jaarvergadering wijn zou zijn. Een eerste stemming leverde als resultaat: dat het mocht; een tweede stemming: dat het niet moest.- Op de jaarvergadering van 1920 kwam Ehrenfest binnen en kreeg een glas alcoholvrije, verrukkelijke bowl. " Hij smaakt zo lekker, alsof alcohol daarin was ". " Nee, professor, dat komt van het spuitwater ". " Er zit toch alcohol daarin ".

Merkwaardig is, hoe politieke onderwerpen of zelfs politiek getinte onderwerpen op de bijeenkomsten volledig vermeden werden. En dit is vooral zo opmerkelijk, omdat verscheidene leden van het dispuut, in mijn tijd, uitgesproken socialistische denkbeelden hadden. Als Henriette Roland Holst te Leiden kwam spreken, wekte dit onder de Huygens-leden persoonlijk grote belangstelling. Professor Ehrenfest, die zulk een grote invloed op het dispuut uitoefende, was zelf sterk politiek geïnteresseerd. Straks komt de splitsing van de SDP en de SDAP, de periode van Herman Gorter en Anton Pannekoek. Men leefde overigens tijdens de eerste wereldoorlog. En vergelijk dan de " neutraliteit " van het dispuut met alles wat het studentenleven in onze dagen beweegt! De grensgebieden van wetenschap en maatschappij kwamen niet ter sprake, noch de oorlogsdreiging, noch het misbruik van de wetenschap voor inhumane doeleinden, de patenten en de trusts, de roekeloze verspilling der natuurlijke hulpbronnen, de verontreiniging van onze omgeving: problemen die nu het onderwerp zijn van zovele congressen en symposia en die zelfs de collegezalen zijn binnengedrongen; en die toen eigenlijk ook bestonden, al waren ze niet zo klemmend als nu. Zulk een vergelijking laat zien, hoeveel er sedertdien veranderd is op de wereld: de Russische revolutie, de tweede Wereldoorlog, de ineensstorting van het koloniale stelsel, de atoombom, de stichting van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers.

Het zou voor ons, ouderen, interessant zijn te horen, in hoeverre in Christiaan Huygens de onderwerpen van bespreking in dit en andere opzichten een evolutie hebben ondergaan. We weten dat er in ons dispuut een verwonderlijk

hechte traditie heeft bestaan, maar we weten ook dat een werkelijk levenskrachtige en groeiende vereniging zich moet vervormen en vernieuwen. Als ik er nu toe overga, U te vertellen hoe het er in onze tijd toeging, zult U ongetwijfeld veel herkennen dat nu nog zo is; maar ook een en ander wat U afschuwelijk verouderd zal toeschijnen; en misschien toch ook nog iets waarvan U zich kunt afvragen of het niet opnieuw, misschien in gewijzigde vorm, zou moeten worden ingevoerd.

Huygens was een keuze-gezelschap. Als de leden vonden, dat een of twee jongeren in aanmerking kwamen, dan werden ze als introducés uitgenodigd. Ze woonden een vergadering bij, kregen het reglement ter bestudering, schreven dan een brief waarin ze zich voor het lidmaatschap aanmeldden. Er was ballotage, natuurlijk werden ze aangenomen. De voorzitter sprak ze toe en ze moesten het reglement tekenen; " het ~~vee~~ vieze reglement ", zoals een abāctis eenmaal schreef (hij moest zich daar later terdege over verantwoorden !). Er waren een 10 - 15 leden, voornamelijk wiskundigen, natuurkundigen, een enkele sterrekundige, chemicus of geoloog. De bijeenkomsten werden ten huize van de leden gehouden, om de beurt, meestal om de 14 dagen of 3 weken, van oktober tot mei. Wie buiten de stad woonde en niet kon ontvangen, betaalde f 7,50, later verminderd tot f 5,00. Het was niet altijd gemakkelijk, te vinden waar een bepaald lid huiste; in de donkere winteravonden gaf dit wel eens aanleiding tot zoeken en grappige vergissingen. De bijeenkomsten begonnen om 7^u15 met het voorlezen van de notulen. Dan kwamen de ingekomen stukken - meestal berichten van verhindering. Hiermee was het huishoudelijke begin van de vergadering afgelopen en gebruikte men thee met koekjes. Daarop volgde de grote voordracht, die meestal twee uur duurde, onderbroken door een kleine pauze van 10 - 15 minuten.

De onderwerpen van de grote voordracht waren ten dele van historische aard :

Wiskunde in de tijd van Plato

De wiskunde van de Indiërs

Newton en de algemene aantrekkingskracht.

Andere malen ging het om ontdekkingen van de laatste jaren :

Nieuwe denkbeelden in de Meteorologie

Sirius als dubbelster ontdekt

Bewegingen in ons sterrestelsel

Het Zeeman-effekt

Sneltelegrafen

Radiotelegrafie

Röntgenstralen en kristalstructuur.

Geliefkoosde thema's die herhaaldelijk behandeld zijn :

De niet-Euklidische meetkunde

De Getijden

De Straling.

Men ziet het: bijna altijd zijn het onderwerpen die ietwat naast de college-stof liggen, maar er toch verband mee houden. Soms ook diende de voordracht om bepaalde moeilijke onderwerpen voor te bereiden en toegankelijker te maken:

Groepentheorie

Rekening met symbolen

Eulerse integralen

Exakte theorie van de buiging.

In december 1913 werd het gewichtige besluit genomen, aan het eind ap-plaus toe te laten; voor zover ik kan nagaan is deze uiting van geestdrift ook verder steeds gehandhaafd. Dan kwam de kritiek op de voordracht, aanvankelijk zelfs schriftelijk en mondeling. Die schriftelijke kritiek was blijkbaar opgesteld naar aanleiding van het schema, dat de voordrachtgever vooruit had overhandigd. Het kwam wel eens voor, dat hij bij het spreken heel sterk afweek van zijn eerste ontwerp en dan kwam de kritiek in de lucht te hangen ! Er volgde eventueel nog dupliek.- Een bijzonder geval deed zich voor, toen de grote voordracht een letterlijke vertaling bleek te zijn van een Engels tijdschrift-artikel. De criticus meende dat dit een ongeoorloofde methode was om aan zijn verplichtingen te voldoen; maar de voorzitter vond in het reglement geen artikel dat dit zou verbieden en verklaarde de voordracht rechtsgeldig !

Daarmee was dan het belangrijke ogenblik van de grote pauze aangebroken. Men ging staan en ontspande zich, gebruikte limonade en gebakjes. Een heel enkele keer vermelden de notulen: sandwiches, appelbollen en zelfs ananasbowl. Het schijnt dat die grote pauze best beviel, zò goed soms, dat de rest van de avond wel eens in de verdrukking kwam. Maar gewoonlijk ging men na al deze geneugten over tot de wetenschappelijke vragen. Wat is de chemische samenstelling van goudbrons ? Wat gebeurt er, als een vat tot aan de rand gevuld is met water, waarin een stuk ijs drijft en het ijs smelt ? Is het waar dat heidebranden zich tegen de wind in uitbreiden ? Ook was er de improvisatie, waarbij men kiezen kon tussen een stel onderwerpen: af te leiden de integraal $\int_{-\infty}^{+\infty} e^{-x^2} dx$, (let wel:) zoals de Sitter het vorige donderdag deed;-het H- theorema en de vlooien; - de stelling van Pythagoras;- hypochlorieten;- sterfotometrie;- het eerste college van Professor Bolland;- de gelijkwaardigheid van man en vrouw in de wetenschap;- over complexe getallen, indien $i = 0$ gesteld wordt.

Daarna dan ten slotte: de kleine voordracht, die soms wel eens in het gedrang kwam, maar waarbij er toch dikwijls heel aardige onderwerpen werden behandeld: meer begreemd, maar bepaald niet altijd oppervlakkig.

Kleine voordracht

De behandeling door Kirchhoff van het beginsel van Huygens

Entropie

De inversie

Elektrometers

De diepzee

Het onweer

De eerste logarithmentafels

De naaimachine (voorgedragen door Feeb Doyer, met demonstratie van een echte naaimachine en van een vereenvoudigd model)

De uitvinding van de differentiaal- en integraalrekening (waarbij bleek, dat Leibnitz op 29 oktober 1675 het integraalteken heeft "ontdekt").

Het einde van de vergadering viel meestal in de buurt van middernacht; een heel enkele keer was men al om 11 uur klaar, maar herhaaldelijk werd het bij enen. De gehele bijeenkomst duurde dus gemiddeld 5 uur, voorwaar geen kleine prestatie ! Een enkele keer is het voorgekomen dat men na afloop een bezoek bracht aan de Sterrewacht, b.v. om Jupiter te bekijken of een paar nevels.

Een onuitputtelijke bron van vermaak vormden de boeten, althans in de jaren 1912 - 1914. Je werd door de voorzitter beboet als je te laat kwam, als je afwezig was zonder bericht, bij ordeverstoring, of als er een questor afwezig was en de voorzitter had verzuimd een loco-questor te benoemen. Die boeten bedroegen meestal f 0,10; maar men kon protesteren. Men kon zelfs in beroep gaan tegen een boete, bij de vorige vergadering opgelegd; daarover moest dan weer gestemd worden; verloor men het geding, dan werd soms de boete verhoogd tot 15 cent. Andere malen werden boeten kwijtgescholden om redenen die niet altijd duidelijk zijn. Soms waren er op één enkele vergadering 7 boeten en meer. Al deze kapitalen kwamen in de kas terecht en droegen bij tot de feestvreugde op de jaarvergadering. Zeer streng was de straf voor een gastheer die niet aanwezig was: die betaalde f 2,50. Dat mocht dan ook wel, zou men zeggen!

Het spel van de boeten, achteraf gezien, doet wel wat kinderlijk aan. En zo kan men begrijpen dat op een goede keer, in maart 1915, Coster het verbazingwekkende voorstel deed om alle boeten gewoon af te schaffen. Het is niet duidelijk of dit toen aangenomen is. Maar in elk geval hoort men na dit ogen-

blik vrijwel niets meer over boeten, tot ze enige jaren later sporadisch nu en dan toch nog opduiken.

De jaarvergadering viel omstreeks 15 maart; het was niet de " dies natalis ", maar de " dies renatalis " - blijkbaar omdat het dispuut na tijdelijke inzinking herleefd was. Voor die dag was er een feestcommissie aangesteld, die vooral de functie van eetcommissie vervulde. Daarenboven kwam er een verslag van de penningmeester en was er de reglementaire verkiezing, - dit laatste natuurlijk een bron van opgewekte opwindning en vrolijkheid. ~~xxxx~~ ~~xxxx~~ ~~xxxx~~ ~~xxxx~~ ~~xxxx~~ ~~xxxx~~ ~~xxxx~~ ~~xxxx~~ ~~xxxx~~ ~~xxxx~~ Er was propaganda, sabotage, schandalen. Niettegenstaande dat mogen we wel zeggen dat Huygens in het algemeen uitstekende besturen heeft gehad. Een zeer bijzonder jaar was 1918, toen Jan Burgers voorzitter was en zijn broer Willy ab-actis. Ik heb nergens sporen van protest tegen die familieregering gevonden !

Af en toe werd er in de loop van het jaar een uitstapje gemaakt: naar de drukkerij van " Panorama "; naar een spinnerij; naar Teylers' Museum. Ik herinner mij in het bijzonder het bezoek aan een dekenfabriek aan de noordkant van Leiden, een wijk waar je eigenlijk nooit kwam, waar je het bestaan nauwelijks van wist; en ik weet nog de tegenstelling tussen de grauwe armoede van die straten en de liefelijke burgerlijkheid van Rapenburg of Breestraat.- Ook werd er soms een wandeltocht gemaakt, of een fietstocht, of een boottocht, of een schaatstocht. Bijvoorbeeld aan het eind van de Dië's-maaltijd; of in plaats van de laatste vergadering van het jaar; of zo maar.

Na de jaarvergadering werd er soms muziek gemaakt, andere malen een toneelstukje opgevoerd.

Niet officieel door Huygens ingericht, maar toch met ons dispuut verband houdend, was de wandeltocht die we met z'n vieren maakten op de twee dagen na Paasmaandag 1915: Jan Burgers, de filoloog Koster, Dirk Struik en ik. We zouden door de duinen trekken, van Castricum naar Den Helder. De eerste dag viel de regen bij stromen, de hele dag, zonder ophouden; het resultaat was, dat Burgers en ik, te Schoorl aankomend, de twee anderen in geen velden of wegen meer bespeurden. De tweede dag stond er een stijve N.O. wind; we trokken met zijn beiden verder en bereikten het Zwanewater, letten niet op de bordjes " verboden toegang " die het vogelbroedterrein afzetten, kwamen terecht in een moeras en werden tenslotte door de duinwachter geverbaliseerd. Hij was zo kwaad niet, liet ons nog een en ander zien terwijl hij ons buiten het terrein geleidde. We namen de trein aan de halte Koegras en bereikten Den Helder. Een paar weken later moesten we naar het politiebureau in Leiden om elk f 5,-- te betalen. Het was het ons wel waard !

Een belangrijke rol bij de vergaderingen speelde het bord, het Huygensbord ! Het werd van de ene vergaderplaats naar de andere gesleept. Reeds in

1914 moet het al helemaal verveloos geweest zijn; wat voortdurend gelegenheid gaf tot vrolijk gemopper; men kan zich voorstellen hoe de spreker met kleine stukjes krijt worstelend op dit bord zijn wijsheid schreef; op een gegeven ogenblik was het hele bord spoorloos verdwenen, tot het een paar weken later herontdekt werd. Eindelijk, in oktober 1916, kwam een gedenkwaardige dag: het bord was nieuw geschilderd ! Eindelijk !

In de notulen van 1917 wordt gewag gemaakt van " het Huygens-lied ", aangeheven op de Diës-bijeenkomst. Enige jaren daarna heeft de ab-actis het zelfs over " de Huygens-liederen ". Die waren er nog niet in mijn tijd. Ik ben benieuwd of ze nog bestaan.

Het dispuut had een eigen bibliotheek. Het voorstel was uitgegaan van Ehrenfest, eind 1914, die een aantal boeken ten geschenke gaf. Andere giften kreeg men van de Sitter, van Lorentz, proefschriften van promoverende leden, een enkele maal werden boeken aangekocht. Van die bibliotheek was er een catalogus. Kramers had een tante, die veel organisatorisch werk in de vrouwenbeweging had gedaan en die voor het vermenigvuldigen van die catalogus gezorgd had, zodat hij op een keer ter vergadering kwam met een stapel van 3 kg catalogussen.

Een zeer bijzondere gebeurtenis deed zich voor in 1918: een episode die ik zelf niet meegemaakt heb, maar die ik ontleen aan de schilderachtige notulen van W.G. Burgers, destijds ab-actis. Ik zou mij bijna kunnen voorstellen dat ik erbij geweest ben ! Professor Bakker uit Groningen zou met 15 studenten een excursie naar Leiden maken en had de wens te kennen gegeven, met zijn groep een vergadering van het beroemde dispuut te mogen bijwonen. Dit werd het onderwerp van diepzinnige beraadslaging. Men vond, dat een Huygensvergadering toch slecht als een toneelstuk vertoond kon worden. Natuurlijk besloot men, voor nader overleg een commissie te benoemen, maar die vergaderde niet. Bij de volgende bijeenkomst werd tenslotte toegestemd, maar er werd afgesproken dat Leistra, die die avond de voordracht hield over sneltelegrafen, deze zelfde voordracht bij het bezoek van de Groningers zou herhalen; zodat de Huygens-leden zich alvast konden voorbereiden op het stellen van scherpzinnige vragen.- Enige dagen later had dit bezoek dan plaats en wel in Leeskamer Bosscha, wegens het grote aantal aanwezigen. De notulen die werden voorgelezen waren natuurlijk op ietwat eigenaardige wijze aangepast, want men kon de Groningers moeilijk laten horen hoe er vooruit " gerepeteerd " was, met het oog op hun bezoek. Daarop hield Leistra zijn voordracht, echter toch enigszins gewijzigd. De improvisatie ging over het soldatenleven. Daarna behandelde men opnieuw enige huishoudelijk zaken die al in de vorige bijeenkomst afgedaan waren. Tenslotte trok men samen naar het Witte Huis. Tijdens de terugtocht gebeurde er nog iets bij de overweg van de Hollandse Spoorde jas van Professor Bakker, die al die tijd rustig over zijn arm gehangen had, verdween opeens in de lucht, meegenomen door de in de hoogte gaande slagbomen.

Er bleef niet veel anders over dan te schudden aan de slagboom, tot tenslotte de jas naar beneden kwam en aan de hoogleraar teruggegeven kon worden. Voorwaar een passend slot voor een dag die onvergetelijk moet zijn gebleven. Laat Burgers straks vertellen of ik het allemaal naar waarheid heb beschreven!

Temidden van ernst en luim, van wetenschap en gezelligheid stelde men toch ook hartelijk belang in de persoonlijke omstandigheden van de leden: de belevenissen van de mobilisatie, verloving en huwelijk, ziekte, overlijden. Ik heb het voorrecht gehad, een tijdperk mee te maken waarin enkele zeer bijzondere jonge mensen, door vriendschap verbonden, tot de leden van Christiaan Huygens behoorden. Dirk Coster, later hoogleraar te Groningen, ontdekker van het Hafnium; hij had nog iets over zich van zijn afkomst van het Friese platteland, was eerst een paar jaar onderwijzer geweest, had rondborstigheid, energie en opgewektheid en vervulde ons allen met zijn optimisme. Hans Kramers, later een van de grote Nederlandse theoretici, medewerker van Niels Bohr, destijds een uitstekend cellist en zeer algemeen ontwikkeld; het heeft mij bijzonder getroffen, te ontdekken dat in 1915 zijn grote voordracht in Huygens gewijd was aan "absorptie en dispersie van licht", een van de onderwerpen waarover hij later baanbrekend werk heeft gedaan. Dirk Struik, later hoogleraar aan het M.T.T. te Boston, specialist in de differentiaalmeetkunde en in de geschiedenis van de wetenschap, toen reeds levendig belangstellend in de maatschappelijke vraagstukken, scherpzinnig en zeer belezen. Hij was 2 jaar lang ab-actis. Hij heeft mij nog kort geleden geschreven en gevraagd zijn hartelijke groeten aan de lustrumgasten over te brengen. Jan Burgers, nu hoogleraar te College Park, Maryland, gepromoveerd met een hoogst belangrijke dissertatie over de quantumtheorie van het atoom, daarna plotseling van richting veranderd en nu een autoriteit in de hydro- en aerodynamica; in zijn Leidse tijd al vol belangstelling voor biologie, mineralogie, sterrekunde, voor de natuur in al haar vormen. De vriendschap die ons toen verbond is ons leven lang blijven bestaan; helaas zijn twee van dit groepje, Coster en Kramers, niet meer onder ons.-

Maar zoveel andere beelden uit het verleden verdringen zich in bont gewemel: de dames van Leeuwen, waarvan de oudste, zo hartelijk en zo geleerd, al het studentikoze gedoe ontgroeid was; Feeb Doyer, een alleraardigste verschijning, eenvoudig en belangstellend; en haar nicht Betsy, die een paar jaar later voorzitter werd; Elsa Spenneman, de geologe; Lizzy van Rij; de wijze mathematicus Elsbach; de astronoom van de Bos; van 't Haaff; Warda Vaillant. En dan anderen die niet tegelijk met mij lid geweest zijn, maar die ik kende en uit de notulen als oud-Huygensleden heb ontdekt.- Wat is er van hen allen geworden? Zijn ze hier? Zouden we elkaar nog herkennen? Is ook bij hen de herinnering aan hun jonge jaren en aan Christiaan Huygens levendig gebleven?

Een bijzondere aanmoediging was voor ons allen het nu en dan verschijnen van een hoogleraar op de bijeenkomsten. We zagen een enkele keer Kuenen, of de Sitter, maar de werkelijk inspirerende persoonlijkheid was toch Ehrenfest. Op allen die hem gekend hebben heeft deze geleerde een onuitwisbare indruk achtergelaten. Nooit heb ik meer iemand ontmoet die de vragen van de theoretische natuurkunde zo helder kon uitleggen. En merkt wel: deze helderheid werd bereikt, niet door een kunstmatige vereenvoudiging, of door het weglaten van alles wat dieper doordenken vergde; maar door het volkomen doórlichten van het probleem. Hij was van diepe bewondering vervuld voor Lorentz en voor ~~Kiink~~ Einstein en zijn rede bij het graf van Lorentz is een van de schoonste gedenktekens die een geleerde ooit te beurt zijn gevallen. Toch was de stijl van beider colleges en voordrachten volkomen verschillend. Lorentz beheerste inhoud en vorm op klassieke wijze; in keurig Nederlands, met goed gebouwde zinnen, gaf hij aan de toehoorders de indruk dat alles geheel begrijpelijk was en men meende het inderdaad begrepen te hebben. Maar thuisgekomen slaagde men er dikwijls niet meer in, de grote lijnen van het betoog te herhalen. Ehrenfest daarentegen was één en al leven en beweging; zijn betoog was doorspekt met Duitse woorden, die er elke stijfheid aan ontnamen. Het wemelde van grapjes en schilderachtige vergelijkingen; maar die waren nooit oppervlakkig en dienden steeds om tot het volle begrip te komen. Het betoog leek soms op een worsteling, maar de overwinning werd behaald en de weg die daarbij gevolgd was vergat men niet meer. Het colloquium, bij hem aan huis, was voor ons allen een ware belevenis. Het was de tijd waarin de relativiteitstheorie de wereld in beroering bracht, terwijl Einstein worstelde om de speciale theorie tot de algemene uit te bouwen. Het was ook de tijd waarin Bohr's atoommodel geheel nieuwe mogelijkheden voor het begrijpen van de materie had geopend; Sommerfeld had die op prachtige wijze verder ontwikkeld (-een beetje tot ergernis van sommige Huygensleden, die noch van de Duitsers, noch van de klassiek-systematische methoden hielden-). Op beide gebieden heeft Ehrenfest baanbrekend onderzoek gedaan. Maar daar bovenuit gaat de stuwung die hij gegeven heeft aan het wetenschappelijke leven in Nederland en de bezieling die hij aan zijn leerlingen heeft meegedeeld.

Ehrenfest verscheen dikwijls in de bijeenkomsten van Huygens. Meestal kwam hij wat later, als de huishoudelijke dingen afgehandeld waren, en nam dan vlot deel aan de besprekingen. Begin 1915 wilde men hem tot erelid benoemen, maar hij weigerde. Het is de moeite waard, te herinneren aan een vergadering in april van dat jaar, waarop Coster een moeilijke voordracht hield over thermo-elektrische verschijnselen en zijn best deed om de twee fundamentele differentiaalvergelijkingen af te leiden en begrijpelijk te maken. Ehrenfest,

die aanwezig was, sprong hem bij en tezamen brachten zij de rednerin tot een goed einde. Maar toen sprak Ehrenfest de gedenkwaardige woorden:

" Als je zo doorgaat met zulke weliswaar voortreffelijk begrepen, maar tevens uiterst speciale en uiterst moeilijke voordrachten te houden, wordt het doel van Huygens totaal gemist ".

Een andere keer zien we hem op een van de vergaderingen de improvisatie voor zijn rekening nemen. En wel neemt hij als onderwerp: " Over de noodzaak van matglazen ruiten in collegezalen ". Wat is het jammer dat dit verhaal niet op een bandje opgenomen is !

Mevrouw Ehrenfest had eveneens op haar wijze, een grote invloed op velen van ons en kwam een enkele maal op de vergadering van Huygens. Zij was Russische van geboorte; Paul Ehrenfest had in Leningrad gedoceed; en beiden lieten ons kennis maken met Russische letterkunde en wetenschap. Samen hadden ze het beroemde artikel over statistische mechanica geschreven in de Enzyklopädie der Mathematischen Wissenschaften. Mevrouw Ehrenfest leefde dan ook vol belangstelling mee met de nieuwe ontwikkelingen van de natuurkunde. Maar haar eigenlijke terrein werd meer en meer de didaktiek van de meetkunde. Met enkelen van ons vormde ze een kleine werkgroep die bij haar aan huis vergaderde. Door haar, en ook door haar man, ontwaakte in Nederland de belangstelling voor onderwijs en didaktiek. Beiden waren ze vol bewondering voor Jan Ligthart, de geniale schoolmeester, die in de arme wijken van Den Haag de grondslag had gelegd voor het moderne onderwijs. En ik herinner mij de ontroering waarmee Ehrenfest op het colloquium meedeelde: " Jan Ligthart is overleden ".

Het portret van Ehrenfest, geschilderd door Kamerlingh Onnes, bevindt zich in het Gemeentemuseum te Amsterdam; ik zag nog onlangs een reproductie als versiering van een treincoupé en allerlei herinneringen werden weer wakker aan deze merkwaardige man, die voor Huygens zoveel betekend heeft.

Dames en Heren , ik ben aan het eind van mijn verhaal. Het is niet zonder ontroering en dankbaarheid dat ik terugdenk aan de tijd, toen ik lid was van dit dispuut. Huygens maakte de wetenschap aantrekkelijk en toegankelijk. Huygens gaf ons een vorm van studentenleven, zo geheel verschillend van de toentertijd traditionele kroegtaferelen. Het was een onvergetelijk deel van onze jeugd.

Hoe gaarne zouden wij, nu de ouderen, van U vernemen hoe het dispuut na onze tijd gegroeid is, wat er veranderde, wat zich gehandhaafd heeft ! De feestelijkheid van vandaag, de opgewekte stemming die hier heerst, Uw plannen voor de toekomst, het geeft ons allemaal het vertrouwen dat Christiaan Huygens zich levenskrachtig en gezond ontwikkeld heeft en een voorspoedige toekomst tegemoet gaat. Wij kunnen U slechts toewensen dat het dispuut voor U evenveel moge betekenen als het voor ons betekend heeft.

M. Minnaert